

kolde Luft. Men det røde tabte sig i gult, og det perlegraa blev snart erstattet af et mørkt blygraa, som fortalte os, at Solskinnet var forbi; Polardagen havde

veget Pladsen for den lange arktiske Nats Skumring og Morke.“

Cornelius Antoniades Kaart over Danmark og Zenikaartet af 1558.

Ved Ingeniør C. G. Bruun.

Cornelius Antoniades er Udgiver af et Kaart over Danmark, som ved Aar 1570 findes optaget i Abraham Ortelius *Theatrum orb. terrar.*, men om hvis Alder man forøvrigt ingen Oplysning har. Det er efter Datidens Forhold et fortræffeligt Arbejde, og Kaartene fra tidligere Tid, som Claudius Clavius 1427 og Nicolaus Donniss 1482*), ere meget primitive Forsøg i Sammenligning med dette. Her findes første Gang en Fremstilling af Vesterhavsoerne, nemlig i Række fra Nord til Syd: Mumit, Uthoe, Fannu, Manu, Rum, Salt, Ameren og Fux, som paa samme Maade forekommer i Zeniernes restavrerede Kaart fra 1558 og i et Kaart fra 1561, der i min Kopi bærer Titlen: *Absolutissima Septentrionalium Regionum etc., descriptio, Venetiis ex M. Tramezzini form. fol.*, og omtrent er i samme Maalestok. Begge disse Kaart antager jeg for yngre end Cornelius Kaart og udarbejdede efter dette, thi de indeholde Berigtigelser i hans Fremstilling af den slesvigske Vestkyst. Zeno's af 1558 viser Nordstrand som Ø og ikke landfast, som Cornelius har, og Kaartet af 1561 har Korrektionen Nordstrand som Ø, og dernæst er Betegnelsen Strant Friesen i Overensstemmelse med frisisk Sprogbrug meget rigtig henflyttet til denne Ø. Cornelius Kaart er altsaa ældre end 1558.

Men det er ogsaa ældre end 1552, da Jordanus begyndte at udgive sine Kaart over Danmark. Vel er Jordanus Kaart af 1552 ikke mere at finde, og Sammenligningen maa derfor gøres ved at se hen til hans senere Kaart, som støtte sig paa den lokale Undersøgelse i 1553, men som Holstener fra Marsken vilde han utvivlsomt ogsaa forinden denne have givet en bedre Fremstilling af Slesvigs Vestkyst, end Cornelius har. Da nu ogsaa Dele af Jordanus Kaart, som

Sjælland og det sydvestlige Jylland, ere fattige paa Stednavne og altsaa meppé af ham berejste i kartografiske Øjemed 1553, maa disse Dele*) altsaa være overensstemmende med hans 1552 for Rejsen udgivne Kaart, og vi kunne deraf slutte, hvilken Forskjel der har været ogsaa imellem Kaartet fra 1552 og Cornelius Kaart. Limfjordens Forbindelse med Vesterhavet i Cornelius Kaart kan den danske Professor ved Universitetet dengang umulig have gjort, og alene denne Fremstilling blandt mange andre betegner dette Kaart som ældre end Jordanus. Kartografen F. Geertz (indtil 1848 Vejkonduktor i Slesvig) antog det endog for langt ældre og mente, at Kaartet var af dansk Oprindelse. Af en dansk Forfatter er det imidlertid ikke, thi mange Stednavnes Skrivemaade beviser Forfatterens hollandske Nationalitet. Saaledes har han: de groen sont for Grønsund; Southolm for Saltholm; t'Wolff gat for Ulfund o. fl., men at der har staaet danske Kilder til Forfatterens Raadighed fremgaar tydelig nok af andre Stednavne som: Als (Jordanus: Alsen), Oldenborg, Sønderborg, Wederoe, Samsøe o. fl., og disse Oplysninger — maaske i Form af Detajlkaart — have sat ham i Stand til at gjøre et saa betydeligt Fremskridt i kartografisk Fremstilling, som alle sikkert vil erkjende, at hans Arbejde i Sammenligning med Fortiden virkelig er.

Cornelius Kaart forte oprindelig Titlen: „*Regionum Orientalium Tabula*“ og var udkommet i Amsterdam (excusam Amstelredami), men tilføjer Ortelius i *catalogus auctorum*: „*continent Danie Regnum et circumjacentes regiones.*“ Ortelius maatte være bekendt med Kaartets Alder og optrykte det i sit Værk (*Additam. V. 1595*) ligeoverfor det ham tilhørende nyere Kaart: *Cimbriæ Chersonesi, nunc Jutiæ descriptio, auc-*

*) Begge optrykte tilligemed Zenikaartet af 1558 „*Trois cartes précolumbiennes, représentant une partie de l'Amérique (Grønland). Fac-simile présenté au Congrès international des Americanistes à Copenhague par A. E. Nordenskjöld 1883.*“

*) Kaartet i Braun's *Theatrum urbium*, i samme Maalestok som Jordanus Kaart af Jylland hos Ortelius. Dette har en Række Øer vest for Jylland, som aldeles mangle hos Braun.

tore Marco Jordano 1595 (Jordanus Dødsaar). Derimod har han ikke Kaartet af 1552, skjønt dette ældre Arbejde af Jordanus var ham bekjendt.

I Sebastian Münsters Cosmographie findes et Kaart over de nordlige Egne af betydelig bedre Beskaffenhed i Henseende til Danmark end Nicolaus Donniss af 1482, og man ledes derved til at formode, at ogsaa Münster har benyttet Cornelius Kaart. I Bogens Tilegnelse til Kong Gustaf I Vasa, 1550, siger Münster, at han har arbejdet paa sit Værk i 18 Aar, og da 1ste Udgave udkom i Basel 1544, maa vistnok antages, at Cornelius er ældre end 1544. Perioden 1482—1544 skulde altsaa være Tidsrummet, indenfor hvilket Cornelius har udgivet sit Kaart, forsaavidt der kan sluttet fra Beskaffenheden af endnu bevarede Kaart før og efter denne Tidsperiode.

Underkaster man nu Kaartets Indhold en nærmere Prøvelse, vil man fremfor andre finde den Egn særlig oplyst, hvortil Kong Christiern II Aar 1516 havde henlagt sin Koloni af 80 hollandske Familier, indkaldte fra Egnen nord for Amsterdam. Her er opført Øen Amager (Amek), den nu ubeboede lille Ø Saltholm og Stedbetegnelsen Draekoer, medens intet Navn findes anført f. Ex. ved Hveen, Aero og andre betydeligere Øer. Kaartet maa derfor antages udgivet med særligt Kjendskab til de nævnte Kolonisters definitive Bosættelse paa Amager og Saltholm og kan saaledes ikke være ældre end Aar 1516. Under disse Omstændigheder kan Zenos restavrerede Kaart af 1558 ikke ubetinget gjælde for prækolumbisk, og man har mulig i Nicolaus Donniss utvivlsomt prækolumbiske Kaart og dets Engroenelandt øst for Island en med det oprindelige Zenikaart fra 1380 mere overensstemmende Fremstilling, hvor ej heller Øen Frisland er lagt ud i Atlanterhavet, men maa tænkes ind under Kystlinien frisie litus, nord for thitumer soter, Ditmarsken*). I Donniss Kaart findes almindeligvis Øernes Navne anført to Gange ligesom ved Frisland i Zenernes Kaart. Derimod antager jeg ikke, at Claudius Clavius har kjendt Zeniernes Kaart, skjønt han ganske vist betegner Skotland som Stotie regio, hvilket kunde synes en Oversættelse af Zeno's Estotiland, — men da der endnu i det franske Ecosse er Spor af E'tet i Estotiland, tør det vel næppe med Grund betvivles, at Zeniernes Estotiland er Skotland, og at deres Frisland som det tid-

ligere danske Frisland ligger meget rigtig øst for Skotland. Den sydøstlige Del af Kaartet med „Scocia“ er i saa Tilfælde en ved dets Restavring 1558 fremkommet Tilføjelse, der beroer paa Misforstaaelse, og hvor i alt Fald Danmark ikke er fremstillet efter Zeno, men efter Cornelius nyere Kaart. Der er ogsaa en kjendelig Forskjel, forsaavidt der findes langt færre Stednavne i Kaartets østlige end i den vestlige, rimeligvis originale Del af Fremstillingen, og største Delen af det danske Frisland, eller Frisia minor, kunde paa den Tid næppe betegnes anderledes end som et Øland*).

Imidlertid var Udgifveren af det restavrerede Zenikaart næppe den første, som efter Amerikas Opdagelse antog Øen Frisland og Estotiland tilligemed Grønland for at være Dele af den nye Verden, hvis Opdagelse derfor nærmest maatte tillægges Venetianerne fremfor Genua, thi denne Fremstilling findes allerede hos Sebastian Münster, og Forestillingen gaar igjen i langt senere geografiske Arbejder, deriblandt Merian's Arkontologi. — Hvorledes man efter Amerikas Opdagelse tænkte sig Forholdet efter Zeniernes Fremstilling, fremgaar af Sebastian Münsters Ytring om Grønland S. 1207, (mit Exemplar er 3die Udg. optrykt 1598):

*) De nordfrisiske Stednavne ere vanskelige at gjenkjende i Zeno's Fremstilling; de ere dog næppe forvanskede mere, end jævnlig kan træffes endog i langt senere Kaart, som f. Ex.: falsigar — Helsingor, aspres — Assens, fidelfor — Middelfart i Donniss; Mumit — Nyminde, Fux — Før, Fronck — Tranekjær i Cornelius Kaart, noget man mulig vil undskylde, naar man ser hen til den Tids Skrift f. Ex. i Texten til Claudius Clavius Kaart i Friherre Nordenskiöld's: Cartes précolombiennes. — Følgende Stednavne turde kunne gjenkjendes: Banar cideria — Danorum Eideria, Sudero golfo — Syderau, Nordero golfo — Norderau, Sorand — Strand, Sanestoll — Schwabsted, tidl. Suavestede, Porti — Havne — Heveren, Londedea — Lundenberg (gaaet under 1634), Andelfori, Forali — Før, C. Vidd og DVJD — Vidingherred, Campa — Kampen, Rane — Rantum, Vadin — Vardyn (gaaet under), rifi — Risum, Rodea — Rodenas, Offais — Ofkebøl, Godmer — Odmershusen (Kirken gaaet under 1362), Strome — Strand, Monaco — Monnikog, Ledeg(?) Syderog, Hofe — Høge, Neome — Nyminde, Logosilos — Logum cl. Loeckbøl (gaaet under), Vena — Neuwerk (?). — Der bliver saaledes ikke mange tilbage som aldeles uforstaaelige.

Ogsaa Øerne i Nordero golfo gjenkjendes som de mange Halliger, der udgjorde Resterne af det i en meget tidlig Tid undergaaede Vyrksherred, og de foran Øerne anbragte Kors give en Antydning af de for Somanden farlige Sandgrunde, der her strække sig ud i Havet. Lignende Kors ud for Neome maa nærmest opfattes som den i Nordsoen liggende Doggersbanke, hvorpaa Søen kan bryde i Stormvejr.

*) F. Geertz har fejlagtig læst chieumer Foær, som han antager for Føhr. Sammesteds er ogsaa igernefier — Egernfjord, læst som isernesier. Landk. Nordalb. Berlin 1859, S. 18. — E. Erslev læser fejlagtig frigie istedenfor frisie. „Jylland“ Kbhvn. 1886, S. 139.

„Man meynt das diss Landt sich von den Lappen ziehe biss zu den Newen Inseln die sich gegen Mitnacht strecken,“ og S. 1405: „Von den Newen Inseln, welche man Novum orbem, die Newe Insel: das ist, die Newe Welt, nennt etc.“ — Det er altsaa en vistnok uretfærdig Beskyldning, naar Udgiveren af Zeni'ernes restaurerede Kaart er bleven sigtet for at have gjort sig skyldig i en vitterlig Forvanskning*): han har kun fulgt Samtidens Opfattelse, der efter Amerikas Opdagelse søgte at bringe Zeni'ernes Kaart i Overensstemmelse med den udvidede geografiske Kundskab. Den almindelige Mening blandt Datidens Sagkyndige talte altsaa til Fordel for Brødrene Zeno's Paalidelighed, og da de nye Øer, d. v. s. Amerika, viste sig at naa op til Engroenland, fik man uforvarende som et Appendix Frisland og Estotiland med over til Amerika-siden, fordi de i Zeni'ernes Kaart vare situerede efter urigtigt Skjøn nær ved Grønland. Naar man borttager den notorisk senere Tilføjeelse af Danmark, samt udelader Scocia tilligemed det geografiske Næt, der næppe har været i Zeni'ernes Kaart, er dette forøvrigt i Orden, thi ogsaa Zeni'erne antog 1380, ligesom Danskeren**) Claudius Clavius 1427, at Grønland var en landfast Fortsættelse af Norge, og Klosteret St. Thomas er under denne Forudsætning ingen Urimelighed. Det vilde da ogsaa være forunderligt, om de i Nordhavene og særlig Nordsoen vidt befarne rejsende ikke med et Ord skulde have omtalt Skotland i deres Rejseberetning, men i denne findes kun Estotiland, som derfor maa antages at være Skotland. Om Drogeo kan være Drogheda paa Irland, skal jeg ikke kunne sige, men Zeni'erne kom ikke dertil; de gjengave kun Fiskerens Beretning, og dets Situering i Kaartet er intet Bevis imod hine.

Saavidt mig forøvrigt bekendt har man om Cornelius Antoniades hidtil ikkun vidst, hvad Ortellius anfører, at han ogsaa havde udgivet et Kaart over Europa, som udkom i Frankfurt a. M. Under et Ophold i Holland benyttede jeg Lejligheden til at søge Oplysning om, hvorvidt man dér havde Kaart eller Plader, som hidrørte fra Kristian IV's Kartograf Johannes

*) Fr. Krarup, Zeniernes Rejse til Norden. Med 2 Kaart. Kbhvn. 1878.

**) Claudius Claussen Svarts, født i Sallinge paa Fyen, Søn af Niels Peter Thygesen og Margarete Inger Cecilie Ose Stranges Datter fra Vindinge, kan formentlig betegnes som Erik af Pommerns Kartograf. I Prof. Erslevs „Jylland“ findes en omhyggelig Redegørelse for Literaturen om denne lidet kjendte danske Videnskabsmand S. 127 ff. Det af E. fremhævede „melis“, tror jeg, maa læses som nielis.

Mejer, og blev i Marineministeriet henvist til Hr. I. T. Bodel Nyenhuis i Leyden, som havde de største Sjældenheder i sin kartografiske Samling*). Han spurgte, om vi i Danmark kjendte noget til Cornelius Antoniades, hvilket jeg benægtede, idet Navnet Cornils Antoni formentlig var frisisk. Jeg antager imidlertid nu, at Cornelius var den hollandske Maler, der sædvanlig gaar under Navnet Tonnissen, hvis rette Navn er Cornelis Anthoniszoon, født e. 1500, af hvem der bl. a. paa Raadhuset, det nuværende kongelige Slot i Amsterdam, findes et Billede fra 1536, Byen Amsterdam i Fugleperspektiv. Det var ikke ualmindeligt dengang, at Malerne gav sig af med Kaarttegning, jvf. Sebastian Münster's Fortale: „Von Kontraftung der Stetten,“ og den kunstfærdige Udførelse vidner i nærværende Tilfælde om Malerens Sands for Farver. Det anføres ogsaa (Shl. Holst. Provber. 1796, S. 252), at Peter Bockel, af hvem der haves et Kaart over Ditmarsken 1559 og formentlig et Kaart over Danmark, Jordanus Samtidige, var baade Landmaaler og Maler.

Da nu Kong Christiern og hans Tilhængere fra 1523 til 1531 færdedes i Holland, og der iblandt disse vare Landsmænd fandtes Mænd med Sans for videnskabelige Arbejder**), frembød sig en bekvem Lejlighed til at faa specielle Oplysninger om et Land, hvor saa mange hollandske Familier fra Amsterdams umiddelbare Nærhed havde fundet et nyt Hjem. Dette vilde i og for sig maaske synes Grund nok til at udgive et Kaart som det foreliggende, der fremstiller Landet med en hidtil ukjendt Nøjagtighed, skjont der findes Fejl og Misforstaaelser, som f. Ex. Limfjordens Forbindelse med Vesterhavet paa tvende Steder, — ikke at tale om de af Geerz og Dr. v. Maack anførte Spor af et bredt Vandløb, der i historisk Tid skulde have afgivet en nordalbingisk Grænse fra Ribe til Kolding***).

*) Da jeg atter var i Leyden 1874, var Hr. Bodel afgaaet ved Døden.

**) Blandt flere kan efter Gebhardi anføres Borgmesteren i Malmø Hans Mikkelsen, første Oversætter paa Dansk af det nye Testamente, død i Harderwijk ved Zuidersoens Bred 1532, og Chr. Pedersen, første Udgiver af Saxo Grammaticus og paa Kongens Befaling Oversætter af Turpin's Holger Danske m. m., død 1554. Christiern Pedersen var født i Svendborg; skyldes ham maaske Meddelelsen om Øen Wrees til Cornelius Kaart? Den lille ubeboede Ø, som man sejler forbi imellem Svendborg og Korsør, mangler hos Jordanus.

*** I Dr. v. Maack's Urgesch. Schlesw. Holst. Land, Berlin 1860, findes en Del af Cornelius Kort optrykt som: *das Herzogtum Schleswig*. Copirt aus der im 16ten Jahrhundert erschienenen Karte: „Daniae Regni Typus, Cornelius Antoniades descriptis.“

Men Cornelius har sandsynligvis ikke selv været i Danmark, thi ellers vilde han næppe have anbragt Øen Saltholm helt ovre under den østlige Kyst af Sundet, og da Kaartet ved Paaskriften „cum privilegie“ synes at fremtræde med et Slags officielt Præg, har det muligvis ej heller været Interesse for de udvandrede Landsmænd alene, som har foranlediget dets Fremkomst. Meget mere turde den Formodning ligge nær, at Kong Christiern, der til Holland havde medtaget Rigsarkivet, og hvem Udlandets Deltagelse var saare magtpaaliggende, har ladet Cornelis Anthoniszoon tilflyde de fornødne Oplysninger om Danmark og meddelt ham den paaberaabte Bemyndigelse til at udgive Kaartet. Det kunde for den danske Konge og hans lærde Ledsagere kun være lidet tilfredsstillende i den 1524 udkomne Apianus Kosmografi at finde en højst tarvelig Gjengivelse af Danmark, isærdeles da Apianus stod i Gunst hos Kongens Svoger Carl V, og hans Værk var en Begivenhed i den lærde Verden paa en Tid, da Kartografien var i stor Anseelse. Hvem skulde ogsaa i Holland have kunnet tilstaa et saadant Privilegium, en Bemyndigelse eller Berettigelse til at udgive et Kaart af Danmark, uden netop Kongen, der i sin frivillige Landflygtighed fra 1523 jævnlig opholdt

sig hos sine hollandske Allierede, og da nu denne Bemyndigelse uden Tvivl maa være givet, forinden Kongen fra Medemblik tiltraadte sit ulykkelige Tog til Norge, der endte med Fængslet i Sønderborg, maa Kaartets Tilbliven efter al Rimelighed falde i Tidsrummet imellem 1524 og 1531*).

Cornelius Antoniades Kaart, der blev optaget i Abr. Ortelius Theatrum orb. terrar. under Titlen: *Daniae Regni Typus*, er saaledes det ældste Specialkaart af Danmark. Det er et Mindre fra Kong Kristian den andens Dage, og naar Johannes Mejer er Kristian den fjerdes, Marius Jordanus Kristian den tredies Kartograf, tør vel Cornelis Anthoniszoon betegnes som Kristian den andens og er den første i Rækken af tre berømte Mænd, som hver til sin Tid gav en detaljeret Fremstilling af vort Land paa Højde med det bedste, den kartografiske Kunst efter Datidens Forhold kunde yde.

*) Cornelis Anthoniszoon synes at have været vel set af Keiser Karl V. Af en Notits hos van der Aa ses han at have overrakt eller tilegnet denne 12 Planer af det gamle Amsterdam i Træsnit. Han var af en anset Slægt og blev 1544 valgt til Dommer og 1567 til Raadsheer i sin Fødeby Amsterdam.

Fra Vestfjordene i Island.

En Rejseberetning fra Sommeren 1887

af Adjunkt Th. Thoroddsen i Reykjavik.

Da jeg i Sommeren 1886 havde berejst den sydlige og østlige Kyst af Islands nordvestlige Halvø, saa stod der endnu tilbage at undersøge de nordvestlige Fjorde, da jeg kun derved kunde faa et fuldstændigt Overblik over denne Halvos Geografi og Geologi. Jeg rejste derfor i Sommeren 1887 gennem Isafjordsyssel og tillader mig herved for Tidsskriftets Læsere at fremlægge en kortfattet Beretning om denne Rejse som en Fortsættelse af min sidste Artikel „Fra Islands nordvestlige Halvø“. Naar man Uge efter Uge og Maaned efter Maaned færdes i disse Fjordlandskaber paa Vestlandet, hvor Fjældene næsten udelukkende bestaa af Basalt, bliver Rejsen og derved ogsaa Rejsebeskrivelsen noget ensformig. Da disse Egne imidlertid kun sjælden besøges af fremmede eller af Islændere fra andre Dele af Landet, saa haaber jeg dog, at man i denne korte

Beretning vil finde nogle nye Oplysninger vedrørende disse Egenes Geografi og Topografi.

I Begyndelsen af Juli Maaned rejste jeg fra Reykjavik med et Dampskib til Isafjord, efter at jeg havde anskaffet mig alle de utallige Smaating, som man er nødt til at føre med paa længere Landrejser i Island, thi naar man ofte er nødsaget til at leve i Telt oppe imellem Fjældene, saa er man fuldstændig henvist til sig selv. Min Følgemand, Skolelærer Øgmundur Sigurdsson, der har fulgt mig paa alle mine Rejser, forte derimod Hestene over Land den lange Vej til Vestlandet; Vejene vare endnu meget oplødte, og Fjældene mange Steder fulde af Sne, saa Rejsen var derfor for ham meget besværlig, men han fuldførte den dog paa 6 Dage, især fordi han forkortede Vejen ved at ride over Jökelen Gláma ned i Arnarfjorden.